

ja oli vähintäänkin yhtä tärkeä ilmiö kuin Neuvostoliiton edustajien huomautuksiin tai UKK:n jyrähdyksiin perustunut alistuva it-sesensuuri.

Tämän päivän itsesensuuri

Vapaaehtoinen itsesensuuri oli monessa tapauksessa Salmisen kuvaamaa taktista, sisäpolittiseen valtapeliin liittyvää. Mutta vähintään yhtä usein se oli aitoa halua ymmärtää erilaista naapuria ja rakentaa suhteita entisten vihamiesten välille, halua voittaa kansalaisten keskuudessa olevia vanhoja ennakkoluuloja.

Samanlaista yleisön ennakkoluulojen voittamiseen pyrkivää "positiivista itsesensuuria" löytynee tänäkin päivänä.

Esimerkiksi: jos kirjoitan reportaasin somaliaperheiden elämästä Suomessa, saatan jättää jutusta pois tietooni tulleita vähemmän miellyttäviä seikkoja somalien tekemisistä. Syöllistyn itsesensuuriin, koska haluan jutullani purkaa suomalaisten muukalaisvihamielisyyttä ja rasistisia ennakkoluuloja. Saman logiikan mukaan toimi 70-luvulla moni neuvostovihamielisyydestä huolestunut toimittaja.

Kirjansa lopussa Salminen toteaa, että itsesensuuria on vaikea havaita silloin kun se vallitsee, koska se toimii paljolti piilotajuisella tasolla. Idänpolitiikkaa koskevasta itsesensuurista kuitenkin keskusteltiin avoimesti jo 70-luvulla. Tänä päivänä markkinavoimiin tai EU-asioihin mahdollisesti liittyvä itsesensuuri voi olla paljon näkymättömämpää. Salminen pitää rinnastusta EU-kirjoitteluun kuitenkin ontuvana, koska kyseessä on "Neuvostoliittoon verrattuna toisenlainen järjestelmä: demokraattisten maiden yhteisö".

Eroja toki on: EU:n "keskuskomitean" komissaarit tuskin tulevat lehtileikkeiden kanssa suomalaisia päätoimittajia opastamaan. Mutta kun asiaa tarkastellaan toimittajien vapaaehtoisen itsesensuurin kannalta, ongelma on sama, oli kohde sitten demokraattinen tai totalitaristinen.

Rähmälläänkö?

Miksi lehdistö mukautui ja menetti kriittisyytensä niin helposti? Tuskin yksinomaan vastuullisuutensa, taktisen eduntavoittelun tai painostuksen vuoksi. Lehdistö mukautui valtiollisen politiikan välineeksi varmaan myös siksi, että meillä ei ole samanlaista sananvapauden ja valtiovallasta vapaan kriittisen journalismin perinnettä kuin monessa länsimaassa. Kriittikömmästä lehdistömme hyväksyi 30-luvulla - ilman minkään ulkovoimain painostusta - sen että suurelta osalta suomalaisia riistettiin sananvapaus.

Matti Wuoren sanoin: lehdistömme oli ennen idänpolitiikan itsesensuuriakin usein enemmän valtiovallan syllokoira kuin valpas vahti. Se sama syllokoira taitaa olla vieläkin keskuudessamme.

Salminen ei lehdistön erittelyn perusteella yhdy Timo Vihavaisen teesiin siitä, miten Suomi oli rähmällään itään; Salmisen mielestä lehdistön osalta kyse oli lähinnä kumartamisesta.

Itsesensuuri on yksi tapa kumartaa tai olla rähmällään. Sitäkin merkittävämpi saattaa olla journalismin päivittäinen näkökulman valinta maailman tapahtumiin. Jos halutaan tutkia Suomen medioiden kumartamista eri suuntiin vuosina 1968-91, itsesensuurin erittely kuvaa vain yhtä puolta asiasta. Tuonakin aikana jokapäiväisen uutisjournalismin agendat ja näkökulmat tulivat meille pääasiassa lännestä.

•••

Jos "Vaikeneva valtiomahti" olisi opinnäytetyö, se olisi herkkupala pikkutarkalle vastaväittäjälle: epäselviä ilmauksia, epämääräistä referenttia ja ilmaisua sekoittavia rönsyjä löytyy yhtenä. Sitaattipuuroa kahlatessaan lukija ihmettelee, missä se tutkimus on?

Teoksen on kustannanut ennen Valtion Painatuskeskuksena tunnettu Edita. Vanhalla nimellä toimiessaan yhtiö harrasti vielä julkaisemiensa teosten toimittamista ja kielenhuoltoa. Nykyinen Edita ei näytä paljon editoivan.

PENTTI RAITTILA

Monumentti

YLEISRADION HISTORIA 1926-1996.

Helsinki: Yleisradio Oy, 1996.

1. OSA 1926-1949.

Eino Lyytinen:

Perustamisesta talvisotaan.

Timo Vihavainen:

Sodan ja vaaran vuodet.

320 s.

2. OSA 1949-1995.

Raimo Salokangas:

Aikansa oloinen.

473 s.

3. OSA.

Kari Ilmonen:

Tekniikka, kaiken perusta.

Hakemistot.

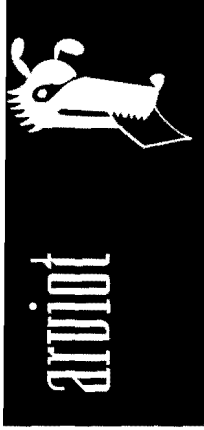
239 s.

Kansallinen yleisradiolaitoksemme on tuottanut meille monumentaalisen paketin omasta historiasaasta: toistatuhatta leveää liitupaperista sivua kolmeksi niteeksi ja ettuna, kokonaispaino 4 kg. Kolmen pääosan lisäksi on ilmestynyt englanninkielinen tiivistelmä ja ruotsinkielinen lyhennelmä on tuossa ensi vuoden puolella, samoin CD-ROM. Näiden julkaisujen ohella historiaprojekti on tuottanut Ylen oman kokoelman Mikkelissä sijaitsevaan Elinkeinoelämän Keskusarkistoon.

Produktion kokonaiskustannukset ovat noin neljä miljoonaa markkaa. Kirjoittajille (5 miestyövuotta) tästä meni 1,5 mmk ja painokuluihin käytettiin toiset 1,5 mmk. Toimitustyö taittoineen ja kuvatoimituksineen sekä kielenkäännöksineen tarvitsi useampia satoja tuhansia. Osansa vei myös arkistointityö.

En sano, että tämä on lupamaksuvarojen väärinkäyttöä tai suuruudenhulluutta. Päinvastoin, minusta on oikein ja kohtuullista, että Yleisradion kaltainen instituutio satsaa näinkin paljon historiansa dokumentointiin ja tutkimiseen. Saman ovat tehneet merkkivuotensa kunniaksi useimmat julkisen palvelun yleisradiolaitokset, jos kohta Ylen monumentti taitaa tässä sarjassa nousta kärkisijoille ainakin maan ja yhtiön koko huomioon ottaen.

Arvosteluni ensimmäinen pönitti onkin vilpittön kiitos Yleis-

radiolle siitä, että isännöimällä hankkeen se osoitti merkittävää kulttuuritahtoa.

Samaa tahtoa löytyi pienemässä mitassa jo 1940-luvun lopulla, kun Yleisradio tilasi Vilho Suomelta 25-vuotishistoriikkinsa, joka julkaistiin nimellä Suomen Yleisradio 1926-1951 (Helsinki: Oy. Yleisradio Ab., 1951).

50-vuotispäiviä lähestyttäessä 1970-luvulla ei samaa tahtoa Yleisradiosta sitten löytynytäkään, vaan suomalaisen yleisradiotoiminnan puoivuosisatainen historia koottiin akateemisilla taidoilla tukeutuen sekä senioreihin (Hermanus, Nordenstreng, Tommila ja Ylen piiristä Raimo Arhela) että laudaturtutkijain tekijöihin, joita lähinnä Tampereen yliopistosta löytyi toistakymmentä. Tuloksena oli lähes 400-sivuinen, pienellä prääntätytietokirja Radioamatööreistä tajuntateoilisuuteen (Porvoo-Helsinki: WSOY, 1976). Teoksen toimittajana ja keskeisenä kirjoittajana oli Pirkko Tulppo, joka oli tehnyt aiheesta laudaturtyönsä sekä tiedotusosissa että Suomen historiassa.

Kysymys asettuikin nyt: Mitä uutta vastavalmistunut monumentti tuo tähänastiseen tietoomme historiasta? (Suomen ja Tulpon merkkiuusiosteosten lisäksi yleisradiohistorian kirjallisuutta on kertynyt enemmänkin, tekijänimminä mm. Hellman, Hujanen ja Silvo.) Kriittisen lukijan ei toki tule hurmaantua uudesta monumentista sinänsä, vaan punnita tekstiä ja sen antamaa kuvaa historiasta - erityisesti sitä, onko kuvan tarkkuus lisääntynyt ja näkökulma laajentunut vai onko kenties mukaan tullut vain kyytipaikka: paperin kiiltoa, kuvien väriä, taiton tyyliä ja sanonnan särmää. Arvostelijan on siis paitsi kahtatava läpi tuhannen sivun monumentti myös pyyhittävä pölyt aikaisempien historia-teosten päältä

Hämällinen olo

Oma ekskursiioni yleisradiohistoriaan tuotti hämällisen olon. Minut pani miettimään ensinnäkin se, että vasta nyt tajuan, miten paljon ja hyvää historiankirjoitusta sisältyy aikaisempaan tutkimukseen,

erityisesti Tulpon kokoelemaan. Uusi monumentti ei todellakaan voi ylvästellä sillä, että se olisi uraauurtava peruskartoitus ainakaan 1970-lukua edeltäviltä vuosikymmeniltä. Mielestäni olennainen noista ajoista on jo aikaisemmissa kirjoissa ja kansissa; nyt on vain saatu aikaan tyylikäs ja entistä yksityiskohtaisempi esitys.

Toki esityksessä on myös aidosti uutta. On Vihavaisen osassa Moskovan ja Lontoon arkistoihin perustuva selvitys Suomeen suunnatusta vihollispropagandasta sekä Bonnin ja Potsdamin arkistojen antama lisävalaistus saksalais-suhteisiin. On Salokankaan osassa koko Reporadion jälkeinen aika. On Ilmosen osassa tekniikan tarina tavalla, jota meillä ei ole vielä kerrottu. Ja on kautta linjan yksityiskohtia, jotka tarkentavat kuvaamme siitä, mitä Ylessä ja sen ympärillä todella tapahtui - tai ainakin siitä, mitä aikalaistodistajat sanovat tapahtuneen (esim. Eero Valiila TES:in myymisessä Ylelle ja Ralf Friberg Ylen uutistoiminnan aloittamisesta).

Uutta ja arvokasta on sekin, että nyt kerrotaan ennätyspitkää tarinaa, joka luontevasti jäsenyy eri osiksi ja luvuiksi. Erityiskiitoksen ansaitsee Salokangas lähes puolen vuosisadan pituisen jaksonsa jaottelusta osuvine otsikoineen: Yhteiskunnan sivullinen (1949-64), Suunnan näyttäjät (1965-69), Poliitiikan vankin (1970-81), Yhtenä markkinoilla (1982-95).

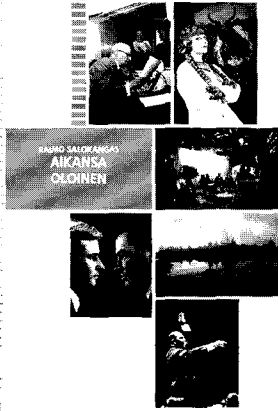
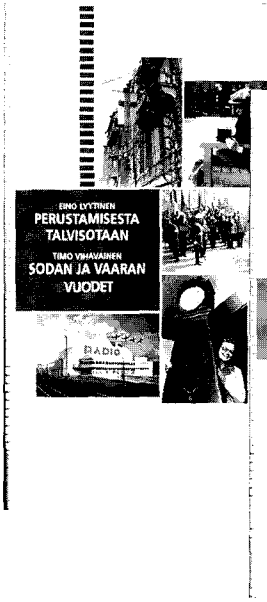
Toisaalta monumentista pistää silmään aukkoja - sellaisiakin joihin löytyy täyttä tavaraa vaikkapa Tulposta. Esimerkiksi Salokankaan osasta puuttuvat ohjelmatilastot ja niihin perustuvat tämätapaaiset yleistyks: "1950-luvulla lisääntyivät puheohjelmistossa uutiset ja ajankohtaislähetykset sekä yhteiskunta-luokka, jonka sisällä taas yleispoliittisia ja valtiollisia kysymyksiä sekä muita maita koskevat aihepiirit vähentyivät 1950-luvulla edelliseen kauteen verrattuna; sosiaalipoliittika- ja kasvatus-, opetus- sekä kulttuuriluokan ohjelmat taas lisääntyivät 1960-luvun alusta lähtien (ks. liite 3, taulukko 2 ja 3)" (Tulppo, s. 239). Tulposta löytyy myös 25 liitetaulukkoa Ylen

henkilökunnan - erityisesti toimittajakunnan - rakenteesta (s. 369-382), jota Salokangas ei sanottavammin käsittelee puhumattakaan siitä, että hän pohtisi henkisen tuotannon edellytyksiä sen kaltaisissa ylisuurissa suolaikavoksissa kuin TV 1 on 1960-luvulta lähtien ollut.

Samassa osassa on runsaasti tekstiä STT:n ja Ylen kiistanalaisesta suhteesta, mutta selvittämättä jää taustalla piilitty peruskysymys Ylen maksuosuudesta. Se olisi valjennut Viestintäpoliittisen komitean selvityksestä (yksimielinen osamietintö vuodelta 1973), joka Salokankaalta on jäänyt noteeraamatta - samalla kun viestintäpoliittinen pintakuuhu näkyy vienneen tutkijaa mennessään kaapeli- ja muun lainsäädäntökiesteilyn pyörteisiin (erimielinen osamietintö vuodelta 1974). Tässä kohden (s. 257-258) tutkija on langennut Simopekka Nortamon rakentamaan loveen, josta 1970-luvun viestintäpoliittika näyttäytyy vulgaarina punikkien ja lahtarien välisenä taistona.

Esimerkistä voisi jatkaa, siis sellaisista yksityiskohtista, joita tekstimassasta turhaan etsii, mutta joilla on merkitystä juuri Salokankaan tutkimuskohteeseen rajaille institutionaalisen toiminnan ehdoille. Tilanpuutteesta ei ole kysymys, koska samaan aikaan kirjoittaja mässäilee yksityiskohtilla, jotka tuskin ovat relevantteja - esimerkkinä vaikkapa nuoren Kaarle Nordenstrengin juoruilu vanhemmasta tutkijaveljestään Yrjö Ahmavaarasta Eino S. Revolle USA:sta lähetetyssä kirjeessä (s. 168).

Yleisesti ottaen ja vakavasti puhuen: kun yleisradiohistoriaa kirjoitetaan institutionaalisia ehtoja kuvaamalla, on vaarana luiskahdtaa (pikku)politiikan (juoru)kronikointiin sen sijaan että pureuduttaisiin (tosi)politiikan (valta)raken-teisiin. Salokangas ei tunnu pitävän tätä sanottavana riskinä, kun hän omilla alkusanoissaan tähdentää, "että teen suomalaisittain katsoen 'ensimmäisen polven' yleisradiohistoriaa: Keskitymällä instituutioon ja sen toiminnan ehtoin luon pohjaa tuleville tutkijoille, joiden kiinnostuksen koh-

YLEISRADION HISTORIA 1926-1996

YLEISRADION HISTORIA 1926-1996

teena ovat ohjelmat. Olen nimitän yhä samaa mieltä kuin lehdistön historiaa kirjoittaessani (1982, 1987, 1988), että joukkoviestinnän sisällön ymmärtäminen edellyttää taustojen tuntemista.” (s. 12).

Tähän on helppo yhtyä. Myös ohjelmäsältöjen rajausta tutkimuksen ulkopuolelle voi puolustaa, jos kohta sekään ei mielestäni pyhitä ohjelmarakennetta kuvaavien tilastojen pois jättämisestä. Mutta samalla nousevat ”toiminnan ehdot” ja ”taustojen tuntemus” tutkimuksen keskiöön eikä silloin riitä - ainakaan yhteiskuntatieteilijälle - tarkkakaan kuvaus siitä kuhinasta mikä kävi Ylen ympärillä, vaan ehdot ja taustat on saatava esille perusteellisemmin ja syväällisemmin. Muuten kirjoitetaan pintahistoriaa.

Hämäännöksen ytimessä

Nyt olemmekin hämäännökseni ytimessä: mediahistorian kirjoittamisen tavoitteissa ja metodologiassa. Monumentin yleistemaksi oli sovittu, kuten Salokangas seelostaa, ”Yleisradio ja yhteiskunta” (s. 12). Tämä on laittamattomasti

sanottu, kuten oli kiitettävästi aikanaan asetettu myös Suomen sanomalehdistön historia -projektin tavoite, josta Päiviö Tommila kirjoitti tuon hankkeen tutkimussuunnitelmaa ja sen toteuttamista esitellessään: ”lehdistön kehitys tuli nähdä erottamattomana osana yhteiskunnan yleistä poliittista, taloudellista ja kulttuurikehitystä sekä kiinnittää huomiota lehdistön materiaalsiin edellytyksiin ja sisällön rakenteeseen” (Suomen lehdistöhistoria 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905, Kuopio: Kustannuskiila, 1988, s. 16).

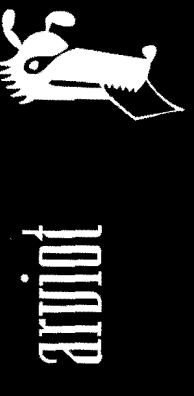
Mutta vastasiko tulos tavoitetta? Minusta ei - ei aikaisemmassa SSLH-projektissa (johon Suomen Akatemia investoi kymmenkunta tutkijavuotta) eikä nyt uudemmassa Yle-projetissa. Toki yhteiskunta on tuloksessa läsnä, mutta ei varsinaisena tutkimuskohteena, vaan taustalla hämmöttävänä kullisina, jota sieltä täältä valaistaan.

Yksi ratkaisu on kunkin jakson alkuun sijoitettu profiilikuvaus suomalaisen yhteiskunnan ja maailmankin tilasta kyseisenä aikakautena. Näin meneteltiin Tulpossa (tosin sormella osoittaen hätäratkaisuna, s. 10) ja samanlaisen kiitettävän yrityksen tekee

Lyytinen oman osansa avausluvussa ”Suomalainen yhteiskunta 1920- ja 1930-luvulla” (s. 15-17). Vihavaisen kuvaama sota-aika ja sen jälkipyykki on luonnostaan niin ’totaalista’, että ongelmaa yhteiskunnan kadottamisesta ei samalla tavoin synny. Mutta Salokankaan poikua seurattaessa ilma kuitenkin loppuu siltä, joka ottaa vakavasti hänen itsensä asettamat tutkimustavoitteet.

Suomalaisen yhteiskunnan yleistilaa 1949-96 ei yritetäkään luonnehtia kuin parilla siveltimenvedolla (s. 11-12). Niistä ei totisesti avaudu lähes puolen vuosisadan mittaista sosioekonomista maisemaa suurine muuttoineen, tulopoliittisine kokonaisratkaisuneen ym. rakenteellisine uudistuksineen - ei liioin kulttuuri-ilmaston sielunmaisemaa 1950-luvun modernismista lähtien. Vain 1960-luvun kulttuuriradikalismi tulee noiteeratuksi, koska se oli niin ollenainen osa Reporadiota.

Laajemmasta maailmantilanteesta lukija saa vain vihjeen: Reporadiojakson lopussa Salokangas toteaa, että ”ilmapiirin muutokset Yleisradion ulkopuolisessa maailmassa olivat suuret” (s. 245), ja jatkaa kertomalla siitä, millaisia

olivat hyvät vastaukset kulttuurihistorian peruskurssin kuulustelussa esitettyyn kysymykseen "1968"! Vinjeestä käy myös seuraava avausvirke viimeisimpään, suurten muutosten aikaa kuvaavaan lukuun: "Suomalaisessa yhteiskunnassa, Euroopassa ja maailmassa - tai monilla ulottuvuuksilla päinvastaisessa järjestyksessä - tapahtui 1980- ja 1990-luvuilla prosesseja, jotka merkittävästi muuttivat suomalaisen yhteiskunnan jäsenten tapaa sijoittaa asioita mahdollisten ja mahdottomien, toivottavien ja torjuttavien asteikolle" (s. 343). Noita prosesseja ei kuitenkaan mainita - esittelystä ja erittelistä puhumattakaan - paitsi sellaisia itsestäänselvyyksiä kuin "syksyn 1989 eurooppalainen vallankumous" ja viestintäpolitiikkaa suunnannut "deregulaatio".

Salokankaan osa on nimetty nasevasti "Aikansa oloinen". Ymmärrän ja yhä, mutta yhteiskuntatieteilijänä jään puutoksen tilaan, kun ajasta ei kerrota kuin vihjeitä.

Minusta tähän lähestymistapaan sopii sanasta sanaan se varaus, jota Tulpon kokoelmaan kirjoittamassani epilogissa aileiviivasin: "käsilä oleva teos keskittyy vain yleisradiotoiminnan ulkokohotaiseen tapahtumahistoriaan eikä tähtää asianmukaisten taustatekijöiden ja syvällisempien selitysten etsimiseen, mitä on toki pidettävä yhteiskunta- ja historiatieteen perimmäisenä tehtävänä" (s. 310). Ja kun näin on, pätee uuden monumentin jälkeen yhä se, mitä tuossa epilogissa kaksi vuosikymmentä sitten jatkoin: "Yleisradiohistorian kirjoittamista olisikin jatkettava entistä johdonmukaisemmin maamme poliittisen historian ja yleisen yhteiskuntatieteen lähtökohdista" (s. 311).

Mitä yhteiskuntaan kuuluu?

Tähän voi vain lisätä, että sama pätee mutatis mutandis Suomen lehdistöhistorian kirjoittamiseen, jossa niin ikään jäätiin lähinnä ulkokohotaisen tapahtumahistorian tasolle. Vai olenko sokea kun en näe SSLH-projektin tuloksessa sitä, mitä sen edellä siteerattu

Tommiilan tehtävänasettelu lupaa? Voi tietysti olla myös niin, että Suomen historian tutkijoilla on yksinkertaisesti erilainen käsitys siitä, mitä yhteiskuntaan kuuluu. Toisaalta ainakin sosiaali- ja taloushistorian sekä kulttuurihistorian harjoitukset täyttävät käsittäkseni erinomaisesti lupauksen selvittää median ja yhteiskunnan suhdetta (esimerkkinä vaikkapa Clas Zilliacuksen ja Henrik Knifin *Opinionens tryck*; Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 1985).

En tee näitä huomautuksia ja peräänkuulutuksia väheksyäkseni tapahtumahistoriaa. Totta kai sekin on tunnettava ja tarkkaan. Siinä suhteessa sekä vanha SSLH että uusi yle-projekti ovat kannuksensa lunastaneet. Ne ovat vuolaista narraation virtoja - kertomuksia siitä mitä media oli. Tällainen "ensimmäisen polven" historiointi - aukkoineenkin - on välttämätöntä ja kiitettävää. Raimo Salokankaalle on aivan erityisesti nostettava hattua, koska hänen savottansa oli lähes epäinhimillisen mittava.

Poistini on, että vuolaskaan narratiovirta ei riitä, vaan tarvitaan myös metakertomus siitä, miksi media oli sellainen kuin oli ja miten media todella sijoittuu yhteiskuntaan - sen politiikkaan, talouteen ja kulttuuriin. Tarvitaan siis "toisen polven" tutkimusta - eikä vain mediasisältöihin pureutumisenä (mistä helposti tulee vain uusi narraatiokierron instituutiopinnan rinnalle), vaan ennen muuta reflektiona kaikesta siitä dokumentaatiosta, jota on kerätty.

Tämä 'sukupuolvikysymys' näyttää askarruttavan Salokangasta enemmän kuin Lyylistä ja Vihaista. Hyvällä tahdolla lukien Salokankaan voi jopa katsoa avaa- van yhteiskunnallisia horisontteja jo lukujensa otsikoinnilla. Mutta kun hän viimeisessä alaiuvussaan ("Julkinen palvelu ja yhteiskunnan muutos" - otsikoista ainoa jossa yhteiskunta-sana esiintyy!) toistaa jo alussa esittämänsä periaatteen, että "pääkohteena on oltava tausta ja konteksti" (s. 435), en voi muuta kuin huokaista: joko ta- voite oli väärin asetettu tai sitten se vain jäi saavuttamatta.

Näistä kysymyksistä pitäisi mi- nusta käydä perinpohjainen kes- kustelu - se mikä jäi käymättä SSLH-projektin valmistuttua. Eipä historiasivun tätä puolta juuri kos- keltu myöskään Tiedotustutki- mus-lehden erikoisnumerossa 1/1996.

Oivallista ainesta keskustelulle antaa monumentin kanssa sa- maan aikaan tehty ja julkaistu Pertti Alasuutarin kirja *Toinen ta- savalta* (Tampere: Vastapaino, 1996). Siinähän on esitetty kat- saus sodanjälkeiseen ajanjaksoon erottelamalla kolme kautta: mo- raalitalouden, suunnittelutalou- den ja kilpailutalouden vaiheet. Vaikka tämänkin harjoitus on kntii- kille aitis, tarjoaa se mediakeskei- selle historiankirjoitukselle terveel- lisen muistutuksen siitä, että yh- teiskunnan taustaa ja kontekstia on olemassa ja analysoitavissa sen poliittisen pelin ulkopuolella, jo- hon Yleisradio suoranaisesti kiin- nittyy.

Kaiken kaikkiaan arvioni yleis- radiohistorian monumentista on myönteinen. Myönteinen pyrin olemaan myös siten, etten hymis- teile, vaan yllytän historiankirjoit- tusta jatkamaan ensimmäisestä polvesta eteenpäin.

KAARLE NORDENSTRENG